

**ARAPÇA NAHİV İLMİNDE BULUNDUĞU
KELİMEYE GÖRE TENVİNİN ÇEŞİTLERİ**

TYPES OF TANWĪN IN ARABIC SYNTAX
ACCORDING TO THE WORD IT ACCOMPANIES

Halis DEDE, Zeki TURĞUT

63

ARAPÇA NAHİV İLMİNDE BULUNDUĞU KELİMEYE GÖRE TENVİNİN ÇEŞİTLERİ

TYPES OF TANWĪN IN ARABIC SYNTAX ACCORDING TO THE WORD IT ACCOMPANIES

Halis DEDE¹, Zeki TURĞUT²

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belagati,
Arapça,
Gramer,
Nahiv,
Tenvîn.

Keywords:

Arabic Language and
Rhetoric,
Arabic,
Grammar,
Syntax,
Tanwîn.

ÖZ

Arapça, tarih boyunca en yaygın dillerden biri olmasının yanı sıra, İslamiyet'in temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere tüm İslami ilimlerin dili olması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Cahiliye döneminde ve İslam'ın ilk yıllarında Arapça, farklı lehçelere sahip olsa da akıcı ve hatasız bir şekilde konuşulmaktaydı. Ancak İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte, Arap olmayan toplulukların bu dili öğrenmesi bazı dil yanlışlıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumu fark eden İslam âlimleri ve yöneticileri, Kur'an ve Sünnet'in doğru anlaşılmasını sağlamak ve dilde meydana gelen hataları gidermek amacıyla Arap dili üzerine çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çabalar, Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin öncülüğünde başlamış ve nihayetinde Arapça gramerinin temelleri atılmıştır. Sîbeveyhi'nin el-Kitâb adlı eseriyle bu kurallar sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Zamanla nahiv alanında pek çok eser kaleme alınmış ve günümüzde de Arap dili üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bu araştırma, nahiv ilminin önemli konularından biri olan tenvîn kavramını ele almaktadır. Farklı ilim dallarında çeşitli yönleriyle incelenen tenvîn, burada nahiv perspektifinden değerlendirilmiş ve bulunduğu kelimeye göre sınıflandırılarak her türün tanımı ve işlevi ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Çalışmanın temel amacı, nahiv alanında önemli bir konu olan tenvînin farklı metinlerde nasıl karşımıza çıkabileceğini göstermenin yanı sıra, okuyucunun bir cümlede yer alan tenvînin türünü ve işlevini kolayca belirleyebilmesine yardımcı olmaktır. Nitel bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi tekniğiyle gerçekleştirilen bu çalışma, kavramsal çerçevede belirtilen alana ilişkin literatürdeki mevcut boşluğun giderilmesine yönelik anlamlı bir katkı sağlaması açısından önem art etmektedir.

ABSTRACT

Arabic has held great significance throughout history, not only as one of the most widely spoken languages but also as the language of all Islamic sciences, particularly the two primary sources of Islam: the Qur'an and the Sunnah. During the pre-Islamic era and the early years of Islam, Arabic was spoken fluently and accurately, despite the existence of different dialects. However, with the expansion of Islam and the inclusion of non-Arab communities, certain linguistic errors began to emerge. Recognizing this issue, Islamic scholars and leaders undertook various efforts to preserve the integrity of the Arabic language and ensure the accurate understanding of the Qur'an and Sunnah. These efforts were initiated under the leadership of Abu al-Aswad al-Du'ali, laying the foundation of Arabic grammar. The rules of grammar were later systematized with the work of Sîbawayh in his renowned book Al-Kitâb. Over time, numerous works on syntax (nahw) have been written, and studies on the Arabic language continue today. This study examines the concept of tanwîn, one of the key topics in Arabic grammar. Although tanwîn has been examined from different perspectives in various fields of knowledge, this research analyzes it through the lens of syntax. It classifies tanwîn based on the words in which it appears and provides a detailed explanation of its definition and grammatical functions for each type. The primary aim of this study is not only to highlight how tanwîn appears in different sentence structures but also to help readers easily identify its type and syntactic role within a given sentence. This study, conducted through the document analysis technique as a qualitative research method, is significant in that it provides a meaningful contribution toward addressing the existing gap in the literature related to the field outlined in the conceptual framework.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, halis.dede@usak.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2388-5406

² Diyanet İşleri Başkanlığı, vaizzeki571632@gmail.com, Orcid: 0009-0002-0389-3302

Alıntılanmak için/Cite as: Dede H. ve Turğut Z. (2025). Arapça Nahiv İliminde Bulunduğu Kelimeye Göre Tenvînin Çeşitleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34 (2), 1091-1104

GİRİŞ

İnsanların tarih boyunca birbirleriyle iletişim kurmada kullandıkları en etkili aracın dil olduğu noktasında herhangi bir kuşku yoktur. Dil, her toplumun duygu ve düşüncelerini özel bir şekilde ifade ederken kullandığı sözcüklerden ibarettir (Ünal, 2015, s. 102). Dolayısıyla dil insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır.

İslâm dininin iki temel kaynağı olan Kur’ân ve Sünnet başta olmak üzere bütün İslami ilimlerin dili Arapçadır. Bu iki kaynağın anlaşılması noktasında Arap dilinin önemi apaçık ortadadır. Arap Yarımadası’nda yaşayan Araplar cahiliye ve İslâm’ın ilk dönemlerinde dil selikaları gereği Arapçayı hatasız konuşmuşlardır. Ancak İslamiyet’in doğuşuyla beraber gerçekleşen fetihlerle Arapların yabancılarla birlikte yaşama zorunluluğu neticesinde lahn denilen bir takım dil hataları ortaya çıkmaya başlamıştır (ez-Zebîdî, 1119, s. 11; Çetin, 2003, ss. 55-56; Kocabıyık, 2022b, ss. 100-110; Tilkitaş, 2023, s. 400). Ortaya çıkan bu dil hataları kelime sonlarıyla sınırlı olmayıp bizzat kelime yapısında da görülmüştür.

Dil hataları (lahn) Araplar nezdinde pek hoş karşılanmamış ve Hz. Peygamber (s.a.v.) zaman zaman bu hususa dikkat çekmiştir. Nitekim bir defasında bir adam onun huzurunda hatalı konuşunca Hz. Peygamber (s.a.v.): «أُرِيدُوا أَخَاكُمْ فَإِنَّهُ قَدْ» “Kardeşinizi yönlendirin! Çünkü doğrudan sapmıştır” diyerek uyarıda bulunmuştur (Ahmed Muhammed, 1983, s. 6; el-Hamevî, 1414, s. 1/25; el-Luğavî, 1430, s. 19; el-Hâkim en-Nisâbûrî, t.y., s. 2/477; İbn Cinnî, 1952, s. 2/8; Tantâvî, 1995, ss. 13-14). Hz. Ebû Bekir (r.a.) de (ö. 13/634), lahnı çirkin görmüş ve insanları bundan sakındırarak şöyle demiştir: «لَأَنْ أَقَعُ فَأَسْفُطُ أَهْوَنُ عَلَيَّ مِنْ أَنْ أَقْرَأَ» “Bana göre yere düşmem bir metni okuyup da hata yapmamdan daha önemsizdir” (Ahmed Muhammed, 1983, s. 6; el-Enbârî, 1987, s. 244; el-Luğavî, 1430, s. 19; Tantâvî, 1995, s. 16). Hz. Ömer (r.a.) de (ö. 23/644) iyi ok atmayı bilmeyen bir grubun yanından geçerken onları bu davranışlarından dolayı azarlamıştır. Bunun üzerine onlar da: «إِنَّا قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ» (Biz daha öğrenmeye çalışan bir halkız.) şeklinde hatalı bir ifade kullanınca Hz. Ömer (r.a.) buna daha da çok öfkelenmiş ve konuşma hatalarının ne kadar çirkin olduğunu gösteren şu ifadeyi kullanmıştır: “Allah’a

yemin ederim ki, konuşurken yaptığınız bir hata, iyi ok atamamak kadar değil, ondan daha da ağır gelir bana. Peygamber Efendimizden (s.a.v.): “Allah, konuşmasını güzel yapan kimseye rahmet etsin.” buyurduğunu işittim.” (Ahmed Muhammed, 1983, s. 8; el-Hamevî, 1414, ss. 16-17; Tantâvî, 1995, s. 16).

Yine bir defasında Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’nin (ö. 662/1263) kâtibî “مِنْ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ إِلَى عُمَرَ” şeklinde hatalı bir ifadeyle başlayan mektubu Hz. Ömer’e (r.a.) gönderir ve Halife hatayı görünce Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’ye o kâtibeye kırbaç vurmasını ve maaşını bir yıl ertelemesini emretmiştir (Ahmed Muhammed, 1983, s. 8; el-Luğavî, 1430, s. 19; İbn Cinnî, 1952, s. 2/8; Kocabıyık, 2022a, ss. 70-80). Dil hatalarına dair rivayetleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu kadarla yetinilmiştir.

Özellikle dinimizin temel iki nassı olan Kur’an ve Sünnetin sahih bir şekilde anlaşılmasını sağlamak ve Arap dilindeki konuşma hatalarının önüne geçmek için İslâm âlimleri büyük bir özveriyle gayretlerini ortaya koymuşlardır (Ünal, 2020, s. 84; Gezer, 2024, ss. 42-44). Yapılan çalışmalar neticesinde ibdâl, hazif, kalb, i’lâl ve istikâk açısından kelime yapısını ele alan sarf ilmi ile i’rab ve binâ yönünden kelimenin cümle içindeki konumundan bahseden nahiv ilmi olmak üzere iki ilim dalı varlık sahasına çıkmıştır. Sahih rivayete göre nahiv ilminin kurucusu, Ali b. Ebî Tâlib’dir (r.a.) (ö. 40/661). Nitekim buna dair gelen rivayetler Ebu’l-Esved ed-Düelî’yi (ö. 69/688) işaret etse de bizzat Ebu’l-Esved, bu ilmin ilk nüvelerini Hz. Ali’den (r.a.) aldığını ifade etmiştir. Nitekim nakledilen bir rivayete göre “Bu nahiv kaidelerini nereden buldun?” diye kendisine sorulunca o, Hz. Ali’den aldığını beyan etmiştir (el-Enbârî, 1987, ss. 21-22; Kocabıyık, 2020, ss. 110-141).

Dil hatalarının en yoğun olarak görüldüğü yer Irak-Basra olduğu için dil ve gramer çalışmaları ilk orada başlamıştır. Günümüze ulaşan en eski nahiv çalışması Sîbeveyhi’nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*’ıdır. Bu eserde nahivden başka sarf ilmine dair ve imâle, i’lâl, idğâm, hemz gibi fonetik meseleler, kıraat ve lehçe farklılıkları, hatta bazı edebî ve belâğî anlatımlar iç içedir. Bu anlayış sonraki yüzyıllarda el-Muktedab (Müberra), el-Mufassal (Zemahşerî) ve el-Elfiyye (İbn Mâlik) gibi eserlerde de devam ettirilmiştir (Ali, 1404, s. 2/381-382).

LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de tenvîn üzerine dört çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri, tecvid ve kıraat alanına yönelik olup Arapça dilbilgisinin dışında kalmaktadır. Bir diğer çalışma ise yine aynı alana ait olmakla birlikte kısmen Arapça ile de ilişkilidir. Kalan iki çalışma ise doğrudan Arapça alanında gerçekleştirilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Özli, Muzaffer. “Kıraatçılar ve Nahivciler’e Göre Sakin Nûnun ve Tenvînin Hükümleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, cilt: IX, sayı: 1, s. 123-137. Sevinç, R. Resul. “Arapçada
- Türüne Göre Tenvîn, Anlam Özellikleri ve Kullanımı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 2012, cilt: XVI, sayı: 51, s. 307-324.
- Doğan, Yusuf. “Tenvînin Kur’an Belâgatındaki Yeri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, cilt: 2, sayı: 2, s. 257-307.

İlk çalışma, özetinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Sâkin nûn denilince, cezmlî Nûn akla gelir. Tenvîn, yani iki üstün (ـُ) iki esre (-) ve iki ötre (ـِ) de ağızdan çıkan lâfız bakımından Sâkin nûn (ن) (gibi kabul edilir. Çünkü tenvîn, “Nun gibi okumak” manasında bir tabirdir. Bu sebepten günne ile ilgili konularda, “Tenvîn ve sâkin nûn” terimleri daima birlikte kullanılmaktadır. Kıraatçılara ve Nahivciler’e göre Tenvîn ve sâkin nûn’un dört hali vardır: 1- İzhâr, 2- İhfâ, 3- İklâb, 4- İdgâm. (Özli, 2009, s. 123).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, söz konusu çalışma daha çok tecvid ve kıraat ilmi çerçevesinde değerlendirilmektedir.

İkinci çalışma da yazarın şu ifadesiyle yüzeysel ve kısmi bir inceleme olarak nitelendirilmiştir: Konumu ve kapsamı itibariyle bir makale hacmini aşması nedeniyle, tamamlayıcı olması açısından daha sonra diğer özellikleri ve farklı yönleriyle ele alınması planlanan tenvînin anlamı, özellikleri ve kullanımı... (Sevinç, 2012, s. 323).

Bu bağlamda, çalışmamız belirtilen eksiklikleri gidererek konuyu daha bütüncül bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Üçüncü çalışma, başlığından da anlaşılacağı gibi, belâgat ilmi çerçevesinde Kur’an-ı Kerim bağlamında ele

alınmıştır. Buna karşılık, bizim çalışmamız konuyu nahiv ilmi perspektifinden değerlendirmektedir.

1. Tenvîn (التَّنْوِين)

Arap dilinde birçok fonksiyon ve özelliklere sahip olan tenvîn olgusu, farklı ilim dallarında birtakım hükümler ve özellikler açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Belâgat ilminde, kelime, harf veya cümlelerin hazfedilip bunların yerine ‘ivaz olarak gelen tenvîn, îcaz sanatıyla ilişkili olduğu açıktır (Ünal, 2016, s. 423). Kıraat ilminde ise sâkin nûnla birlikte ihfâ, izhâr, idgâm ve iklâb gibi birtakım tecvîd hükümleri açısından incelenmektedir. Ancak sarf ve nahiv ilimlerinde tenvîn geniş bir yer kaplamıştır. Nitekim nahiv ilminde, kelimenin türlerinden biri olan ismin ayırt edici bir özelliği olarak ele alınan tenvîn, aynı zamanda Arap dilcilerinin büyük çoğunluğuna göre kelimenin diğer bir kısmı olan harfin bir türü sayıldığından, harf bahsinde 'التنوين' başlığı altında ayrıca incelenmiştir.

Ancak bu çalışmada gramer (nahiv) ilmi açısından tenvînin tanımı ve ismin bir özelliği olarak değil genel manada bulunduğu kelimeye göre çeşitleri ele alınarak ifade ettiği mana incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Tenvînin Tanımı

Tenvîn sözlükte “تَوَنَّنْتُ الْكَلِمَةَ” ifadesinde geçen “nevvene” fiilinin mastarı olup “kelimeye nûn harfini bitiştrdim” anlamını ifade etmektedir (el-Câmî, 2009, s. 2/452; el-Vakkâd, 2006, s. 1/23; İbn Ümmî Kâsım, 2001, s. 1/275). İstilahta ise, نُونٌ سَاكِنَةٌ تَلْحَقُ الْأَجْرَ لَفْظًا لَا خَطَأَ لِغَيْرِ تَوْكِيدٍ, te’kîd amacı olmaksızın yazıda bulunmayıp kelimenin sonuna tâbi olan, telaffuzda kendini gösteren ve harekesi olmayan zâid bir nûndur (el-Câmî, 2009, s. 2/453; E. M. A. b. Y. İbn Hişâm, 2004, s. 29; İbnü’n-Nâzım, 2000, s. 8).

Tanımda geçen “harekesi olmayan” kaydı, davetsiz misafir anlamındaki “صَبِيْفٌ” (el-Hudarî, 2003, s. 1/28; es-Sabbân, t.y., s. 1/71; E. M. A. b. Y. İbn Hişâm, t.y., s. 2/392) ile “رَعَشِيْنٌ” (el-Vakkâd, 2006, s. 1/23) sözcüklerindeki nûnu ((ن tanımın kapsamından çıkarmak içindir. Zira söz konusu kelimelerdeki nûn, tenvîn olmayıp bulunduğu kelimeleri “جَعْفَرٌ” sözcüğüne ilhak etmek için ilâve edilmiştir (es-Sabbân, t.y., s. 1/71; el-Vakkâd, 2006, s. 1/23).

“Zâid” kaydı ise “إِذْنٌ” kelimesindeki nûnu, kök harf

olmasından ötürü tanımın dışında bırakılmaktadır (el-Hudarı, 2003, s. 1/28; es-Sabbân, t.y., s. 1/71). “Kelimenin sonuna tâbi olan” kaydı da sonda olmayıp ortada mevcut olduğundan “انْكَسَرَ مُنْكَسِرٌ” (el-Hudarı, 2003, s. 1/28; el-Vakkâd, 2006, s. 1/23; İbn Hişâm, t.y., s. 2/392) gibi ifadelerde yer alan nûnu, muarrefin (tanımlanan) kapsamından çıkardığı gibi kelimenin sonuna tabi olmayıp bizzat kelimenin son harfi konumunda olduğu için “إِنِّ” ifadesindeki nûnu da tanımın dışında bırakılmaktadır (el-Hudarı, 2003, s. 1/28).

“Yazıda bulunmayıp” ifadesine gelince bununla mutlak kâfiyelerin sonuna bitişen tenvîn-i terennüm ile mukayyet kâfiyelerin ahirinde bulunan et-tenvînu’l-ğâlî’yi tanım dışı bırakır. Zira bunlar “ل” takısı, fiil ve harflerle birlikte buldukları için hakikatte tenvîn sayılmamaktadır. Ancak bunlara tenvîn isminin verilmesi mecaz yoluyla (el-Hudarı, 2003, s. 1/28; el-Vakkâd, 2006, s. 1/23; es-Sabbân, t.y., s. 1/71-72; E. M. A. b. Y. İbn Hişâm, t.y., s. 2/395-396; İbn Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/283).

Son olarak tanımda yer alan “te’kîd amacı olmaksızın” kaydı da te’kîd manasını ifade etmek üzere fiillerin sonuna bitişen nûnu, tanımın dışında bırakır. Zira buna da istilahta tenvîn denilmemektedir. “كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنْتَهَ لَنْسَفَعَا بِالْأَنْصَابِ” “Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden yakalınız” (Alak, 96/15) ifadesinde geçen “لَنْسَفَعَا” kelimesi buna örnektir (el-Câmî, 2009, s. 2/453; el-Hudarı, 2003, s. 1/28-29; el-Meylânî, t.y., s. 435; el-Vakkâd, 2006, s. 1/23; es-Sabbân, t.y., s. 1/75; E. M. A. b. Y. İbn Hişâm, t.y., s. 2/392).

1.2. Gramer (Nahiv) İlminde Bulunduğu Kelimeye Göre Tenvînin Çeşitleri

Klasik nahiv eserleri incelendiği zaman tenvîn genellikle müstakil bir başlık altında değil, daha çok ismin ayırt edici özellikleri başlığı altında ele alındığı göze çarpmaktadır. Yani başka konulara bağlı olarak ele alınmaktadır (el-Çârperdî, 2013, s. 9; es-Suyûtî, 2000, s. 69; İbn Mâlik, t.y., s. 70; İbn Ya’îş, 2001, s. 1/85; Şener, 1993, ss. 230-231). Buna bağlı olarak dil bilginleri tenvîni; tenvîn-i temekkün/temkîn, tenvîn-i tenkîr, tenvîn-i mukâbele ve tenvîn-i ‘ivaz olmak üzere dört kısma ayırmışlardır (el-Câmî, 2009, s. 1/54; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/75; İbn ‘Akîl, t.y., s. 1/17).

Ancak burada ismin bir özelliği olarak değil, genel manada bulunduğu kelimelere göre tenvînin çeşitleri ele alınıp bunların tanım ve işlevleri beyan edilmeye çalışılacaktır. Sîbeveyhi ve nahivcilerin çoğunluğuna göre tenvînin çeşitleri: tenvîn-i temekkün/temkîn, tenvîn-i tenkîr, tenvîn-i mukâbele, tenvîn-i ‘ivaz ve tenvîn-i terennüm olmak üzere beş çeşittir. Sîbeveyhi’nin öğrencisi el-Ahfeş el-Evsat (ö. 315/927), et-tenvînu’l-ğâlî’yi ilâve ederek çeşitlerin altı tane olduğunu ifade etmiş ancak, Sîrâfî (ö. 368/979) ve Zeccâc (ö. 316/928) söz konusu tenvîni inkâr etmişlerdir. Bazı nahivciler ise bunu, tenvîn-i terennümün bir ferdi/kısmı olduğunu iddia etmişlerdir (E. M. A. b. Y. İbn Hişâm, t.y., s. 2/392; İbn Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/275-276; Sevinç, 2012, ss. 310-323; Doğan, 2014, ss. 264-277). İhtilafı olan söz konusu bu tenvîn çeşidi tarafımızca burada ayrı bir tür olarak incelenecektir. Şimdi mezkûr tenvînlerden her biri müstakil başlıklar altında aşağıda izah edilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Tenvîn-i Temekkün (تَنْوِينُ التَّمَكُّنِ)

تَنْوِينُ التَّمَكِّينِ وَهُوَ اللَّاحِقُ لِلْأَسْمِ الْمُعْرَبِ الْمُتَصَرِّفِ إِعْلَامًا بِبَقَائِهِ عَلَى أَصْلِهِ وَأَنَّهُ لَمْ يُشْبِهْ الْحَرْفَ فَيُنَى وَلَا الْفِعْلَ فَيَمْنَعُ الصَّرْفَ وَيُسَمَّى تَنْوِينِ الْأَمْكِنِيَّةِ أَيضًا وَتَنْوِينِ الصَّرْفِ: Tenvîn-i temkîn, tenvîn-i emkeniyet ve tenvînu’s-sarf gibi isimlerle de anılan tenvîn-i temekkün, marife olsun nekire olsun cemi müennes sâlim olan kelimeler hariç mu‘reb ve munsarif olan isimlerin çoğuna bitişen tenvîndir. Örneğin: *فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لَكِي لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا* (Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Ahzâb, 33/37) *وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا* (Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.” Yâsin, ٢٠/٣٦) ayetlerinde geçen “زَيْدٌ” vb. isimlerdeki tenvîn gibidir (el-Câmî, 2009, s. 2/454; el-Ğalâyinî, 1994, s. 1/10; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/75-76; İbn ‘Akîl, t.y., s. 1/17; İbn Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/275). İbnü’l-Hâcib (ö. 646/1249) ile bazı nahivciler “رَجُلٌ” kelimesi gibi nekire isimlerde bulunan tenvînin temekkün tenvîni olduğunun delilinin, nekire ismin nakil yoluyla birine ‘alem (özel isim) kılındığında -ki bu durumda isim marifelik kazanmış olur- tenvînin zail olmayışının olduğunu ifade etmişlerdir

(el-Hudârî, 2003, s. 1/29; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/76). Buna karşın nekire isimlerde bulunan tenvînin tenkîr için olduğunu iddia edenler ise, nekire isim nakil yoluyla ‘alem yapıldığı takdirde tenkîr için olan tenvîn zaîl olup yerine temekkûn tenvîninin geldiği, dolayısıyla İbnü'l-Hâcib'in ileri sürdüğü delilin yerinde olmadığı görüşündedirler. Bazı nahiv âlimleri ise nekire isimlerde bulunan tenvînin, bulunduğu ismin munsarîf olması açısından temkîn tenvîni, nekire olması açısından da tenkîr tenvîni olduğunu, dolayısıyla farklı bakış açılarıyla söz konusu her iki vasfı alabileceğini söylemişlerdir (el-Hudârî, 2003, s. 1/29; es-Sabbân, t.y., s. 1/76).

Bu bağlamdaki açıklamalardan hareketle özellikle altı çizilmesi gereken husus; رَجُلٌ ve benzeri irâb edilebilen kelimelerde yer alan tenvînin, zannedildiği gibi belirsizlik (tenkîr) bildiren bir unsur değil, bilakis kelimenin isimlik vasfının yerleşikliği ve irâba elverişli oluşunu ifade eden temkîn tenvîni olduğudur. Bu itibarla, söz konusu kelime özel isim olarak kullanıldığında, yani tenkîr anlamı ortadan kalksa bile, tenvîn yapısı korunmakta, zira burada tenvîn, anlam değil yapısal bir işlev taşımaktadır (İbn Hişâm, 1985, s. 445).

Bu tenvînin işlevine gelince, tenvîni temekkûn mu‘reb ve munsarîf olmasından ötürü bulunduğu ismin hafifliğine delâlet etmektedir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/24). Aynı zamanda yer aldığı ismin ismiyyet babında kök saldığını gösterir. Yani isim köklü olmada/isimlik vasfında derinleşmiştir. Dolayısıyla ne mebni olan harfe benzemektedir -ki benzeseydi onun gibi mebni olurdu-, ne de fiile benzemektedir -ki benzeseydi munsarîflıktan engellenmiş olurdu- (el-Câmî, 2009, s. 2/454; el-Hudârî, 2003, s. 1/29; el-Meylânî, t.y., s. 435; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/76; İbn Hişâm, t.y., s. 2/392; İbn Ümmî Kâsım, 2001, s. 1/276; İbn Ya‘îş, 2001, s. 5/154).

1.2.2. Tenvîn-i Tenkîr (تَنْوِينُ التَّنْكِيرِ)

تَنْوِينُ التَّنْكِيرِ وَهُوَ اللَّاحِقُ لِبَعْضِ الْأَسْمَاءِ الْمُبَيَّنَةِ فَرَقًا بَيْنَ مَعْرِفَتِهَا وَتَكْرِيمِهَا وَيَقَعُ فِي بَابِ اسْمِ الْفِعْلِ بِالسَّمَاعِ كَصَهٍ وَمَهٍ وَإِيهِ وَفِي الْعِلْمِ الْمَحْذُومِ بَوِيهِ بِقِيَاسِ نَحْوِ جَاءَنِي سَبِيئِيهِ: Tenvîn-i tenkîr, ma‘rife ile nekire isimleri birbirinden ayırt etmek için bazı mebni olan isimlere bitişen ve bulunduğu ismin nekire yani belirsiz olduğunu ifade eden tenvîndir. Mesela “جَاءَنِي سَبِيئِيهِ” (Bana bir Sîbeveyhi geldi.) kelimesi tenvînli olarak telaffuz edildiği

takdirde nekire bir isim olup bununla müsemmâ olan şahıslardan belli olmayan bir fert kastedilir. Fakat “جَاءَنِي سَبِيئِيهِ” (Bana Sîbeveyhi geldi.) olarak tenvînsiz bir şekilde okununca ma‘rife bir isim olur ki bu durumda nahiv ilminde otorite olan İmâm Sîbeveyhi’yi ifade etmiş olur. Keza mütekellim, muhatabın herhangi bir konu hakkında konuşmamasını, tamamen susmasını talep ettiği vakit “صَهٍ” (sus, hiç konuşma) şeklinde tenvînli olarak telaffuz eder. Ancak belli bir konuya dair susmasını isteyince tenvîni getirilmeden “صَهٍ” ifadesini kullanır (el-Câmî, 2009, s. 2/454; el-Ğalâyînî, 1994, s. 1/10; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/76; İbn Ümmî Kâsım, 2001, s. 1/276).

Bu tenvîn kurala bağlı olan (kıyâsî) ve herhangi bir kurala bağlı olmayan semâ‘î (kuralsız) olmak üzere iki çeşittir. “هَيْوٌ وَكَسْمٌ، هَيْوَتَسْرُدٌ، هَيْوَطْفَنٌ هَيْوَبَيْسٌ” gibi biten isimlerde kıyâsen yani kurala bağlı olarak, “لِهَيْحٌ، هَيْهِ، هَيْهِ، هَيْهِ” gibi isim fiiller ve “قَاعٌ قَاعٌ” vb. ses isimlerde ise semâ‘en yani kuralsız olarak bulunur (el-Hudârî, 2003, s. 1/29; el-Vakkâd, 2006, s. 1/24; es-Sabbân, t.y., s. 1/76; İbn Hişâm, t.y., s. 2/392-393; İbn Ümmî Kâsım, 2001, s. 1/276).

1.2.3. Tenvîn-i Mukâbele (قَلْبَاقِمْ لَأُيُونُتِ)

تَنْوِينُ الْمُقَابَلَةِ، وَهُوَ اللَّاحِقُ لِجَمْعِ الْمُؤَنَّثِ الصَّحِيحِ لِيُقَابَلَ النُّونَ فِي جَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّلَامِ: Zâid olan elif ((lve te (ت) ile cemi kılınan yani cemi müennes sâlim olan isimlerin sonuna bitişen tenvîne tenvîni mukâbele denir. “مُسْلِمَاتٌ مُؤَمِّنَاتٌ، نَاصِرَاتٌ،” vb. kelimelerde bu isimle anılmasının gerekçesi, Arapların bu tenvîni “و” ve “ن” ile çoğul yapılan cemi müzekker sâlimin nûnuna mukabil olarak getirmiş olmalarıdır (el-Câmî, 2009, s. 2/456; el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; el-Vakkâd, 2006, s. 1/25; İbn ‘Akîl, t.y., s. 1/17; İbn Ya‘îş, 2001, s. 5/159).

Nahivciler buradaki mukâbele ifadesini farklı şekilde yorumlamışlardır. Büyük dil bilimcilerinden Radî el-Esterâbâdî (ö. 686/1287) şöyle demiştir:

مَعْنَاهُ أَنَّهُ قَائِمٌ مَقَامَ التَّنْوِينِ الَّذِي فِي الْوَاحِدِ فِي الْمَعْنَى الْجَامِعِ لِأَفْسَامِ التَّنْوِينِ فَقَطُّ وَهُوَ كَوْنُهُ عَلَامَةً لِتَمَامِ الْأَسْمِ كَمَا أَنَّ النُّونَ قَائِمَةٌ مَقَامَ التَّنْوِينِ الَّذِي فِي الْوَاحِدِ فِي ذَلِكَ

Bunun anlamı, tıpkı cemi müzekkerdeki nûn (ن) müfretteki tenvîne benzer bir şekilde ismin tamam olduğuna delâlet ettiği gibi cemi müennesteki mukâbele tenvîni de müfretteki tenvîn misâli bulunduğu ismin tamam olduğunu

ifade eder (el-Vakkâd, 2006, s. 1/25).

el-Lübâb'ın şârihi ise mukâbele ifadesini şöyle yorumlamıştır:

إِنَّ جَمَعَ الْمَذْكَرِ السَّلَامَ زَيْدٌ فِيهِ حَرْفَانِ، وَفِي الْمَوْثِقِ لَمْ يَزِدْ فِيهِ إِلَّا حَرْفٌ وَاحِدٌ؛ لِأَنَّ النَّاءَ مَوْجُودَةٌ فِي مُفْرَدِهِ، فَزَيْدُ التَّنْوِينِ فِيهِ لِيُوزِيَ النَّوْنَ فِي جَمْعٍ "الْمُذْكَرِ، كَمَا أَنَّ الْحَرَكَةَ فِي "مُسْلِمَاتٍ" مُوَازِيَةٌ لِحَرْفِ الْعَلَّةِ فِي "مُسْلِمِينَ"

Cemi müzekker salimde iki harf eklenmiştir; buna karşılık cemi müennes salimde yalnızca bir harf eklenmiştir. Çünkü müennesin müfredi (tekili) zaten te' (ة) harfini içerdiğinden, ona sadece tenvîn eklenmiştir ki bu da müzekker cemide eklenen nûn harfine denk gelmiştir. Aynı şekilde, "مُسْلِمَاتٍ" kelimesindeki hareke de, "مُسْلِمِينَ" kelimesindeki illet harfiyle dengelenmiştir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/25; el-'Ukberî, 2009, s. 92).

Ancak bu ikinci yorum pek isabetli görülmemiştir. Çünkü müfrette bulunan te (ت) harfi cemide mevcut olan te (ت) aynı değildir. Ayrıca elif ve te'nin ilâvesiyle oluşan cemi müennes, sonunda müenneslik alâmeti bulunan isimlere özgü olmayıp bilakis manevi müennes ve bazen müzekker isimlerde de bulunur. "هِنْدَاتٌ، اصْطَبَلَاتٌ" vb. kelimeler buna örnek verilebilir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/25).

Bazı dil bilginleri de elif (ا) ve te (ت)'nin çoğul manasına delâlet ettiği için vâv'ın, tenvîn ise nûn'un mukabilinde olduğunu ifade ederek mukâbele kavramını farklı şekilde izah etmişlerdir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/25). el-Uşmûnî, Şerhu'l-Uşmûnî ismiyle meşhur olan *Menhecü'l-mesâlik ila Elfiyyeti İbn Mâlik* adlı eserinde nasb konumunda bu tenvînin fethadan 'ivaz olduğu söyleminin merdud olduğunu, dolayısıyla tenvîn değil de kesranın 'ivaz olarak geldiğini ifade etmiştir (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/14).

Molla Câmî ise (ö. 898/1492) *el-Fevâidu'd-diyâiyye* adlı eserinde bu tenvîne dair başka bir görüşe değinerek şöyle demiştir:

وَتَوَهُمَ بَعْضُهُمْ أَنَّهُ لِلتَّمَكُّنِ وَهُوَ خَطَأٌ؛ لِأَنَّهُ إِذَا سُمِّيَتْ بِمُسْلِمَاتٍ مَثَلًا امْرَأَةٌ يَثْبُتُ التَّنْوِينُ، وَلَوْ كَانَتْ لِلتَّمَكُّنِ لَرَأَتْ لِلْعَلَّتَيْنِ: الْعَلْمِيَّةِ، وَالتَّائِبَةِ. وَظَاهِرٌ أَنَّهُ لَيْسَ تَنْوِينُ التَّنْكِيرِ لَوْجُودِهِ فِيمَا كَانَ عَلَمًا ك: (عَرَفَاتٍ) وَلَا تَنْوِينُ الْعَوْضِ لِعَدَمِ مَسَاعَدَةِ الْمَعْنَى، وَلَا تَنْوِينُ التَّرْتِمِ لَوْجُودِهِ فِي غَيْرِ أَوَاخِرِ الْأَبْيَاتِ وَالْمَصَارِيحِ فَتَعَيَّنَ أَنْ يَكُونَ لِلْمَقَابَلَةِ؛ لِأَنَّهَا مَعْنَى مُنَاسِبٌ لِحَمْلِ التَّنْوِينِ عَلَيْهِ

Bazı nahivciler cemi müennesteki tenvînin, temekkûn

tenvîni olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu hatadır. Zira "مُسْلِمَاتٍ" gibi cemi bir isim 'alem kılındığı takdirde de tenvîn sabit kalır. Şayet temekkûn tenvîni olsaydı 'alem olan cemide bulunan alemiyyet ve müenneslikten dolayı zâil olması gerekirdi. "عَرَفَاتٍ" gibi 'alem isimlerde bulunduğu için tenvîni tenkîr olmadığı da açıktır. Aynı şekilde mana açısından uygunluk göstermediği için de tenvîni 'ivaz da olamaz. Keza beyitlerin ve mısraların sonlarının dışında da yer aldığı için de tenvîni terennüm olması da mümkün değildir (el-Câmî, 2009, s. 2/456).

1.2.4. Tenvîn-i 'İvaz (تَنْوِينُ الْعَوْضِ)

تَنْوِينُ الْعَوْضِ وَهُوَ اللَّاحِقُ عَوْضًا مِنْ حَرْفِ أَصْلِيٍّ أَوْ زَائِدٍ أَوْ مُضَافٍ إِلَيْهِ تَنْوِينًا مُفْرَدًا أَوْ جُمْلَةً: Tenvîn-i ta'vîz de denilen bu kısım tenvîn; cümleden 'ivaz, müfretten 'ivaz ve harften 'ivaz olmak üzere üç çeşittir (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; İbn 'Akîl, t.y., s. 1/17; İbn Ümmî Kâsım, 2001, s. 1/276).

1.2.4.1. Cümleden 'İvaz Tenvîn (عَوْضٌ عَنْ جُمْلَةٍ)

Bu tenvîn, zaman zarfı olan "يوم، إذ ساعة،" sözcüklerinin muzâf olduğu cümlelerin hazfedilmesiyle bunlara 'ivaz olarak gelen tenvîndir (el-Câmî, 2009, s. 2/455; el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; el-Vakkâd, 2006, s. 1/26; İbn Hişâm, t.y., s. 2/394; İbn 'Akîl, t.y., s. 1/17). ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ﴾ "O vakit müminler Allah'ın yardımına sevinecekler" (Rûm, 30/4-5) ayeti buna örnektir. Zira bu ayetin -müfessirlerin ifade ettiği gibi- aslı ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ﴾ (Rumlar galip geldiği vakit müminler Allah'ın yardımına sevinecekler) şeklinde idi. Görüldüğü üzere muzâfın ileyih konumunda olan "عَلَيْتِ الرُّومُ" cümlesi hazfedilmiş, î'caz (kelamda kısalık) ve tahsîn (kelâma güzellik katmak) için tenvîn 'ivaz olarak gelmiştir.

Burada tenvîn ve "إِذٍ" in son harfi sâkin olduğundan iki sâkinin bir araya gelme durumunun önüne geçmek için kurala binaen "إِذٍ" in sonu kesra ile harekelenmiştir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/26).

Büyük dil bilimcilerden el-Ahfeş "إِذٍ" in izâfe ile mecrûr olduğunu iddia etmiştir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/26). Ancak bu zarfın vaz' da (oluşturmada/icat edilmede) ve daima cümleye ihtiyaç duyma noktasında harfe benzediğinden mebni olduğu ve şair Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin (ö. 33/654) şu beytinde:

بِعَاقِبَةٍ وَأَنْتَ إِذْ صَاحِبٌ
نَهَيْتُكَ عَنْ طَلَابِكَ أُمَّ عَمْرٍو

Nihayette, sen sağlam ve sıhhatli iken Ümmü Amr'ı sevmekten, arzu etmekten sakındırmıştım seni.

Der (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13).

Cer hâlini gerektirmeyen bir âmilin bulunmamasına rağmen kesralı olarak geldiği gibi gerekçelerle el-Ahfeş'in görüşü reddedilmiştir (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; el-Vakkâd, 2006, s. 1/26).

1.2.4.2. Müfretten 'İvaz Tenvîn (عَضُّ نَعَضٍ ضَوْعٍ)

Bu çeşit tenvîn, "كُلُّ", "بَعْضٌ" ve "أَيُّ" sözcüklerinin kendisine izâfe edildikleri müfret kelimenin hazfedilmesiyle bunlara ivaz olarak gelen tenvîndir (el-Ğalâyinî, 1994, s. 1/10-11; el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; İbn Hişâm, t.y., s. 2/394; İbn 'Akîl, t.y., s. 1/17). "كُلُّ قَائِمٌ" cümlesi buna örnektir. Zira bu cümlenin aslı "كُلُّ إِنْسَانٍ قَائِمٌ" şeklindedir. Muzâfun ileyh olan "إِنْسَانٍ" kelimesi hazfedilmiş ve buna 'ivaz olarak tenvîn gelmiştir. "بعض" ve "أي" sözcüklerinde de durum bu şekildedir.

Şeyh Hâlid el-Ezherî, (ö. 905/1499) *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavzîh* adlı eserinde, İbn Hişâm'ın, (ö. 761/1360) mevzubahis olan tenvînin izâfetle beraber sâkıt olduğunu, izâfet olmayınca da sâbit kaldığını, dolayısıyla hakikatte 'ivaz değil temkîn tenvîni olduğu gerekçesine dayanarak bu tür tenvîni zikretmediğini ifade etmiştir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/26). Ancak Muhammed b. Ali es-Sabbân, (ö. 1206/1792) *Hâşiyetü's-Sabbân 'ale'l-Uşmûnî* isimli eserinde bu görüşe karşın bazı nahivcilerin, söz konusu tenvînin hem temkîn hem de 'ivaz tenvîni olarak itibar edilmesine bir engelin olmadığı görüşünü ifade ettiklerini dile getirmiştir. Zira muzâfun iley olan sözcük için 'ivaz olduğu kadar bulunduğu ismin munsarîf olmasından ötürü de temkîn içindir (es-Sabbân, t.y., s. 1/78-79).

1.2.4.3. Harften 'İvaz Tenvîn (عَوْضٌ عَنْ حَرْفٍ)

"جَوَارٍ" ve "عَوَاشٍ" gibi "فَوَاعِلٌ" kalıbında olan mu'tel cemilerin (el-Ğalâyinî, 1994, s. 1/11; el-Hudarî, 2003, s. 1/30) veya "أَعْيَمٌ" gibi mankûs kelimelerin ism-i tasgîrlerinin sonuna 'ivaz olarak bitişen tenvîndir (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/13; el-Vakkâd, 2006, s. 1/25; İbn Hişâm, t.y., s. 2/393-394; İbn 'Akîl, t.y., s. 1/18; İbn Ümmi

Kâsım, 2001, s. 1/276).

Dil bilimciler, bu çeşit tenvînin neye 'ivaz olduğuyla ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Sibeveyhi ve nahivcilerin kahir ekseriyetine göre söz konusu kalıpta olan cemilerin ref ve cer konumunda iken sonlarından hazfedilmiş olan "harfîne 'ivazdır (el-Hudarî, 2003, s. 1/30; el-Vakkâd, 2006, s. 1/25; es-Sabbân, t.y., s. 1/77). el-Müberra (ö. 900/486) ve Zeccâc'a göre "harfînin dammesi ile kesraya nâib olan fethaya 'ivazdır (el-Hudarî, 2003, s. 1/31; İbn Hişâm, t.y., s. 2/393). el-Ahfeş ise "فَوَاعِلٌ" kalıbından çıktıkları için bu tenvînin 'ivaz değil, sarf (temkîn) tenvîni olduğunu iddia etmiştir (el-Hudarî, 2003, s. 1/31; İbn Hişâm, t.y., s. 2/393-394). Bu türe, cümle içerisindeki kullanımına örnek olarak şu ayet gösterilebilir: "Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üzerlerinde de cehennemden örtüler vardır. Biz zalimleri işte böyle cezalandırırız." (A'râf, 7/41). Ayette geçen "عَوَاشٍ" kelimesinin aslı "عَوَاشِي" olup, sonundaki "ي" harfi düştüğü için, bu harfin yerine 'ivaz olarak kelimenin sonuna tenvîn getirilmiştir.

1.2.5. Tenvîn-i Terennüm (تَنْوِينُ التَّرْنَمِ)

تَنْوِينُ التَّرْنَمِ هُوَ مَا يَلْحَقُ الْقَافِيَةَ الْمُطْلَقَةَ بَدَلًا عَنْ حَرْفِ الْإِطْلَاقِ، وَهِيَ الْقَافِيَةُ الْمُتَحَرِّكَةُ الَّتِي تَوْلَدَتْ مِنْ حَرَكَتِهَا إِذْ دَى حُرُوفِ الْمَدِّ وَاللَّيْنِ: Tenvîni terennüm, inşâdî (şiirin ahenkli, duygulu ve edebi kurallarına uygun şekilde sesli okunmasını) güzelleştirmek amacıyla mutlak kâfiyelere yani sondaki hareketin işbâ' (doyurulması, uzatılması) edilmesiyle tevellüd eden "و", "ي" ve "ي" harflerinin, ahirinde buldukları kâfiyelere bitişen tenvîndir. Zira tenvîn sesin genizde kolayca yankılanmasını sağlar ve nağmenin güzel çıkmasına sebep olur (el-Câmî, 2009, s. 2/456; el-Meylânî, t.y., s. 437; el-Vakkâd, 2006, s. 1/26-27; İbn Ya'îş, 2001, s. 5/157; İbnu'n-Nâzım, 2000, s. 8).

Molla Câmî, *el-Fevâid* de bu tenvînin mısra ve beyitlerin ortalarında da vuku bulmasına rağmen tanımında sadece kâfiyelerden söz edilmesine dair şöyle bir beyanda bulunmuştur:

وَأِنَّمَا اعْتَبِرُوا مَا لَحِقَ أَوَاجِرِ الْأَيْبَاتِ وَالْمَصَارِيحِ وَإِنْ كَانَ لُحُوقُهَا بِالْحُرُوفِ وَالْكَلِمَاتِ الْوَاقِعَةِ فِي أَتْنَانِهَا جَائِزًا، بَلْ وَاقِعًا كَمَا نَشَاهِدُ مِنْ أَصْحَابِ الْعِنَاءِ؛

3 Bu dize, vâfir bahrinde kaleme alınmış olup Ebû Züeyb el-Hüzelî'ye (ö. 28/648-49) nispet edilen dokuz beyitlik bir manzûmenin parçasını teşkil etmektedir. Dizede geçen "تَبَيَّاعِبٌ" kelimesinin bazı kaynaklarda "تَبَيَّاعِبٌ" şeklinde geçtiği ifade edilmiştir. Bk. (el-Huzeliyyûn, 1965, s. 1/68).

لَأَنَّ مَحَلَّ النَّعْتِي بِهِ إِنَّمَا هُوَ الْأَجْرُ، لِئَلَّا يُحْتَلَّ سَلْكُ النَّظْمِ بِتَحَلُّلِهِ بَيْنَ كَلِمَاتِ
الْأَبْيَاتِ وَالْمَصَارِيْعِ، وَلَا يُحِلُّ بِفَهْمِ الْمَعَانِي.

Ortalarda vuku bulması câiz olsa da tanımında sadece beyit ve mısraların sonlarının muteber olduğunun ifade edilmesinin nedeni, teganninin yerinin sonda olmasıdır. Zira mısraların ortalarında gerçekleşmesi mananın anlaşılmasına hâle getirmese de nazmın bozulmasına neden olabilir (el-Câmî, 2009, s. 2/457).

İbn Ya'îş, (ö. ۱۲۴۵/۶۴۳) tenvînin gunne sıfatına sahip olduğunu ifade ederek "تنوين الترنم" tabirinde izâfenin, sebebin müsebbebe izâfesi kabilinden olduğuna işaret etmiştir. el-Lübâb'ın şârihi de mısranın sonunda yer alan illet harfinin boğazda uzatıldığını, dolayısıyla bu harf tenvîn ile ibdâl edilince terennümün meydana geldiğini söylemiştir. Nahivcilerden bir grup ise tenvînin terennümden bedel olduğunu iddia etmişlerdir. Sîbeveyhi ve başka muhakkik nahivciler ise burada bir muzâfin hazfedildiğini, dolayısıyla terkîbin aslının "تنوين ترك الترنم" şeklinde olduğunu beyan etmişlerdir. Çünkü onlara göre teganni anlamına gelen terennümün sesin uzamasına sebep olan itlâk harfleriyle (medd harfleri) ortaya çıktığı için şairler şiir söyleyip terennümde bulunmak istemedikleri takdirde itlâk harfinin yerine tenvîni getirmişlerdir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/26). Tenvîni terennüm isim, fiil ve harf olmak üzere kelimenin bütün türlerinde bulunur (el-Vakkâd, 2006, s. 1/29-30).

İsme örnek:

وَقَوْلِي إِنْ أَصَبْتُ لَقَدْ أَصَابَيْنُ؛ أَقْلِي اللَّوْمَ عَادِلٌ وَالْعِتَابَيْنُ

Ey kınayan kadın! Kınamayı azalt (terk et)! Şayet isabet ettiysem, gerçekten isabet ettin de! (el-Câmî, 2009, s. 2/457; el-Meylânî, t.y., s. 437; el-Vakkâd, 2006, s. 1/27).

Şiirde görüldüğü üzere "العِتَابَيْنُ" sözcüğü isim olup sonunda terennüm tenvîni bulunmaktadır. Zira bu kelimenin aslı "ب" şeklinde idi. Kelimenin sonunda bulunan be "ب"

4 Beyit, usta şairlerden biri olan Cerîr b. Atiyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî'ye (ö. ۱۱۰/۷۲۸ [?]) aittir. Beyitte geçen أَقْلِي kelimesi: Bırak anlamındadır; zira Araplar azlığı ifade eden kelimeleri yasaklama ve olumsuzlama anlamında da kullanırlar. عَادِلٌ kelimesinin aslı عَادِلَةٌ'dir; sonundaki ة harfi terhîm (hafifletme) amacıyla düşürülmüştür. Cerîr bu dizede şöyle der: Ey azarlayan kadın! Bırak artık bu kınamayı ve azarlamayı, çünkü ben senin benden uzak durmamı istediğin şeylerden uzak durmayacak, beni yapmamaya yönlendirdiğin şeyleri de yapmayacağım. Senin için en hayırlı olan, benim yaptıklarımın doğruluğunu kabul etmendir. Bk. (İbn Cinnî, 2000, s. 2/136).

5 Bu beyit, Cahiliye dönemi büyük şairlerinden biri olan Ebû Ümâme en-Nâbîga ez-Zübeyânî'ye (ö. 604 [?]) aittir. Kendisi, bu dönemin birinci tabaka (en üstün) üç şairinden biridir ve Ukaz panayırında hakemlik yapmıştır. Beyit, en-Nu'mân b. el-Münzir'in (ö. 602'den sonra) eşi Müncerede'yi tasvir ettiği bir kasideden alınmıştır. "أَزَفَ" kelimesi 'yaklaştı, zamanı geldi' anlamındadır. Bazı rivayetlerde أَفَدَ şeklinde geçer; bu da hem vezin hem anlam bakımından 'yola çıkmak' anlamındaki التَّرَحُّلُ ile aynıdır. Bu dizede şair şöyle demektedir: Artık yolculuk vakti yaklaştı, ancak sevdiğimiz kişilerin konakladığı yerden yüklenmiş binek hayvanları (kervan) henüz ayrılmadı. Sanki bu ayrılık vakti yaklaştığı için (vedaya hazırlanarak) yerlerinden oynamış gibiler. Bk. (İbn 'Akîl, t.y., s. 1/19).

harfinin fethası işbâ' edilince med harfi olan elif "ا" ortaya çıkmış oldu. Teganni esnasında elifin yerine tenvîn getirildi ve bu nedenle "terennüm tenvîni" olarak adlandırılmış oldu (el-Vakkâd, 2006, s. 1/27).

Fiile örnek:

Yukarıda isme örnek olarak verilen beyit, aynı zamanda fiile de örneklik teşkil etmektedir. Beytin sonunda yer alan "أَصَابَيْنُ" ifadesi bir fiil olup sonundaki tenvîn, terennüm tenvînidir (el-Câmî, 2009, s. 2/457).

Harfe örnek:

أَزَفَ التَّرَحُّلُ غَيْرَ أَنْ رَكَابَنَا لَمَّا تَزُلُ بِرِحَالِنَا وَكَأَنَّ قَدِينُ

Göç vakti yaklaştı, ancak bineklerimiz hâlâ yerinde duruyor, sanki çoktan yola çıkmışız gibi (el-Vakkâd, 2006, s. 1/27; İbn Hişâm, t.y., s. 2/395; İbn Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/279).

Bu beytin sonunda bulunan "قَدِينُ" kelimesi harftir. Aslı "قَدِي" şeklinde olup med harfi olan "ي" hazfedilince teganni için tenvîn getirilmiştir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/28).

el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih* 'te kâfiyelerin dışında başka yerlerde de tenvînin med harfine bedel geldiğini ifade etmiş ve "Geçip giden geceye ant olsun (ki müşrikler azaba uğrayacaklardır)" (Fecr, 89/4) ayetini örnek olarak vermiştir. Nitekim bazı kıraat imamları da ayetin sonunu tenvînle okumuşlardır (el-Vakkâd, 2006, s. 1/28).

1.2.6. Tenvîn-i Gâlfî (ي لِأَعْلَى نُيُونَتْ)

التَّنْوِينُ الْعَالِيُّ وَهُوَ اللَّاحِقُ لِلْفَوَافِي الْمُقَيَّدَةِ، أَيُّ: الَّتِي يَكُونُ حَرْفُ رَوِيَّهَا سَاكِنًا لَيْسَ حَرْفٌ مَدٌّ، زِيَادَةٌ عَلَى الْوُزْنِ، وَمِنْ أَجْلِ هَذَا سُمِّيَ غَالِيًّا، أَيُّ: لِيَتَجَاوَزَهُ حَدُّ الْوُزْنِ: et-Tenvînu'l-Gâlfî, vezne ilâve olarak mukayyet, yani son harfî med harflerinden olmayan kâfiyelere bitişen tenvîndir. Bu tenvîn isim, fiil ve harf olmak üzere kelimenin bütün türlerinde bulunur (el-Câmî, 2009, s. 2/458; el-Meylânî, t.y., s. 438; el-Vakkâd, 2006, s. 1/28; İbn

Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/280; İbnu'n-Nâzım, 2000, s. 9). Bu türlerin her biri, aşağıda görüldüğü üzere birer örnekle izah edilmeye çalışılmıştır.

İsme örnek:

وقَاتِمِ الْأَعْمَاقِ خَاوِيِ الْمُخْتَرَفُنْ مُشْتَبِهٍ الْأَعْلَامِ لَمَاعِ الْخَفْفُنْ⁶

Etrafi toz duman, yolları boş ve geniş, geçiş işaretleri karmakarışık ve serabı dalgalı nice çölleri kat ettim (İbn Hişâm, t.y., s. 2/395; İbn 'Akîl, t.y., s. 1/20).

Görüldüğü üzere beytin ilk dizesinde bulunan “المُخْتَرَفُنْ” ifadesi ile ikinci dizesinde yer alan “الْخَفْفُنْ” sözcüğü isim soylu kelimeler olup sonlarına et-tenvînü'l-ğâlî bitişmiş durumdadır.

Fiile örnek:

أَحَارِ بِنَ عَمْرٍو كَأَنِّي خَمِرُنْ وَيَعْنُو عَلَى الْمَرْءِ مَا يَأْتِرُنْ⁷

Ey Amr'ın oğlu Hâris! Sanki hasta olmuş gibiyim, insanın düşündüğü şey başına gelirmiş (es-Sabbân, t.y., s. 1/73; İbn Ümmi Kâsım, 2001, s. 1/280; Şahin & Turğut, 2023, ss. 175-178).

Bu misalde ise “يَأْتِرُنْ” ifadesi fiildir ve sonunda et-tenvînü'l-ğâlî yer almıştır.

Harfe örnek:

قَالَتْ بَنَاتُ الْعَمِّ يَا سَلْمَى وَإِنَّ كَانَ فَقِيرًا مُعْدِمًا قَالَتْ وَإِنَّ⁸

Amcakızları, “Ey Selma! Fakir de olsa bu kocayı kabul eder misin?” dediler. O da “Evet kabul ederim” dedi (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/12; es-Sabbân, t.y., s. 1/73).

Burada beytin her iki dizesinde geçen “نُنْ” kelimesi

6 Bu beyit, Ebu'l-Cuhhâf künyesiyle tanınan Rü'be b. Accâc et-Temîmî es-Sa'dî'ye aittir. Rü'be, fesahat bakımından öne çıkan ve recz tarzındaki şiirleriyle meşhur olan şairlerden biridir. Şiirleri, Arap dili açısından bir otorite kabul edilmiş ve dilsel delil olarak kullanılmıştır. Hicrî 145 yılında vefat etmiştir. Beyit, recz vezninde kaleme alınmıştır. Metinde geçen bazı önemli kelimeler şunlardır: “قَاتِمِ”, kırmızıya çalan tozlu bir renk tonunu ifade eder. “الأَعْمَاقِ”, çöllerin ulaşılması güç, derin ve uçsuz bucaksız bölgelerini belirtir; kelime hem fetha hem damme ile okunabilir. “خَاوِيِ”, ıssız ve boş yer anlamına gelir. “المُخْتَرَفُنْ”, çöllerin geçildiği, yolculuk yapılan bölgelere işaret eder. “الأَعْلَامِ”, yol gösterici dağlar anlamındadır; bu dağların birbirine benzemesi hâlinde yön tayini zorlaşır ve bu durum “a'lâmın karışıklığı” şeklinde ifade edilir. “الْخَفْفُنْ”, gündüz vakti göz aldatıcı şekilde dalgalanan serapları tanımlar. Şair bu beyitte, yön tayin etmenin neredeyse imkânsız hâle geldiği, yer şekillerinin birbirine karıştığı ve serapların görüşü zorlaştırdığı pek çok ıssız çölü korkusuzca geçerek devesini sürdüğünü dile getirmektedir. Bu anlatım, onun cesaretini ve zorlu yolculuklardaki tecrübesini öne çıkarmaktadır. Bk. (İbnu's-Sâiğ, 2004, s. 1/161).

7 Beyit, yaklaşık 640 yılında vefat eden İmrûlkays b. Hucr'a aittir ve divanının 154. sayfasında yer almaktadır. Kelime düzeyinde değerlendirildiğinde: Kelime (hamir): Hastalığa ya da acıya yakalanmış kimse anlamına gelir. يَخْوُ (ya'dû): İsaabet etmek, etkilemek anlamındadır. يَأْتِرُ (ye'temiru): Bir şeyi yapmaya niyet etmek, onu tasarlamak demektir. Beytin anlamı şu şekilde ifade edilebilir: “Ey Hâris b. Amr! Sanki bir hastalığa ya da acıya yakalanmış gibiyim; çünkü insanı, kendi içinde niyet ettiği şey etkiler.” Bir diğer yoruma göre ise: “Sanki nefsim bana bir şeyi emretti, ben de onu yerine getirdim.” anlamı kastedilmektedir. Bk. (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/29).

8 Beytin sahibi Rü'be b. Accâc'dır ve beyit altılı recz veznindedir. Kelime düzeyinde değerlendirildiğinde: Şair, “سَلْمَى” ismini hem küçültme (taşgîr) hem de büyütme (tekbîr) hâliyle zikretmiştir. “مُعْدِمًا”: Hiçbir malı, mülkü olmayan, tamamen yoksul kişi demektir. Bazı rivayetlerde beyit “وَإِنَّ كَانَ عَيْبًا مُعْدِمًا” şeklinde geçer. Bu şekliyle beyti Şeyh Ebû Hayyân nakletmiştir. Beytin anlamı şu şekilde ifade edilebilir: (Kadınlar) dediler ki: Ey Selmâ, bu kadar yoksul bir adamla evlenmeye razı mısın? O da şöyle cevap verdi: Evet, bu hâlde bile onunla evlenmeye razıyım. Bk. (el-Murâdî, 2008, s. 1/281).

harftir ve sonuna et-tenvînü'l-ğâlî bitişmiştir.

Dil bilginleri bu kısım tenvînin “الغالي” adıyla adlandırılmasına dair farklı gerekçeler ortaya koymuşlardır. el-Ahfeş'e göre bu ismi almasının nedeni, beytin sonuna eklemenin yapılmış olmasıdır (el-Vakkâd, 2006, s. 1/28; İbn Ya'îş, 2001, s. 5/158). Zira guluvv (الغلو) ifadesi sözlükte ziyade anlamına gelmektedir. İbn Hâcib'e göre ise bu tenvînin kullanımı az olduğu için bu ismi almıştır (el-Uşmûnî, 1955, s. 1/12). Ancak es-Sîrâfî (ö. 368/978) ve ez-Zeccâc bu görüşü reddetmişlerdir (el-Vakkâd, 2006, s. 1/28).

Mevzubahis olan tenvînden önceki harfle ilgili el-Ezherî'nin *Şerhu't-Tasrîh* adlı eserinde şöyle bir açıklama yapılmıştır:

وَالْمَشْهُورُ تُحْرَبُ مَا قَبْلَهُ بِالْكَسْرِ كَمَا فِي "صَهٍ وَيَوْمَنْدٍ". وَأَخْتَارَ ابْنُ الْحَاجِبِ الْفَتْحَ حَمَلًا عَلَى حَرَكَةِ مَا قَبْلَ نُونِ التَّوَكِيدِ، كـ"اضْرِبَا"، وَقَالَ هُوَ أَشْبَهُ قِيَاسًا عَلَى مَا لَهُ أَصْلٌ فِي الْمَعْنَى، ثُمَّ قَالَ الْمَوْضُحُ: وَسَمِعْتُ بَعْضَ الْعَصْرِيِّينَ يُسَكِّنُ مَا قَبْلَهُ، وَيَقُولُ: السَّاكِنَانِ يَجْتَمِعَانِ فِي الْوَقْفِ، وَهَذَا خِلَافٌ مَا أَجْمَعُوا عَلَيْهِ.

Tenvînden önceki harfin “صَهٍ وَيَوْمَنْدٍ” gibi kesralanması meşhur olan hâldir. İbn Hâcib ise “اضْرِبَا” fiilinde olduğu gibi te'kîd bildiren nûndan önceki harfin hareketine hamlederek fethayı tercih etmiş ve manada işlevi bulunan harfe yani te'kîd bildiren nun harfine kıyas edilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmiştir. el-Muvazzih de: “Asriyyûndan (modern dilbilimciler) bazılarının önceki harfî sâkin olarak okuduğunu ve vakıfta iki sâkin bir arada bulunur dediğini işittim” demiştir. Ancak bu, ittifak edilen hususa muhalif bir durumdur (el-Vakkâd, 2006, s. 1/28).

Nahivciler, tenvîni terennüm ve et-tenvînü'l-ğâlînin tenvîni olup olmadıkları hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Yukarıda zikredilen on çeşit tenvîn, aşağıdaki şiir dizelerinde şu şekilde cem‘ edilerek ele alınmıştır:

أَفْسَامُ تَنْوِينِهِمْ عَشْرٌ عَلَيْكَ بِهَا 1
فَإِنَّ تَقْسِيمَهَا مِنْ خَيْرِ مَا حُرِّزَا
مَكْنٌ وَعَوْضٌ قَابِلٌ وَالْمُنْكَرُ زُدُّ 2
رَنْمٌ أَوْ اخْكُ اضْطِرُّرٌ غَالٍ وَمَا
هَمِيزٌ⁹

1. Tenvînlerin kısımları ondur. Onları öğren/al! Çünkü bu taksim, elde edilebilecek en iyi şeylerdendir (en değerli bilgidir)

2. (Bunlar): مَكْنٌ (tenvîni temkîn), عَوْضٌ (tenvîni ivaz), قَابِلٌ (tenvîni mukâbele), وَالْمُنْكَرُ (tenvîni tenkîr), رَنْمٌ (tenvîni terennüm), اخْكُ (tenvîni hikâye), اضْطِرُّرٌ (tenvîni zarûret)¹⁰, غَالٍ (et-tenvînü'l-ğâlî) ve وماهيمز (tenvîni şüzûz)'dur (el-Hudârî, 2003, s. 1/33; el-Vakkâd, 2006, s. 1/31; es-Suyûtî, t.y., s. 2/140).

Görüldüğü üzere şair, on çeşit tenvîni sıralarken, onları ezberlenmesi kolay olacak şekilde şiirsel bir düzende sunmuştur. Bu şiir, Arapça gramerde on farklı tenvîn türünü açıklamak için ezberlenmesi kolay bir şekilde düzenlenmiştir. Özellikle klasik Arapça eğitimi alanlar için önemli bir bilgidir.

SONUÇ

Her dilde olduğu gibi Arap dilinin de kendine özgü kuralları vardır. Özellikle İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'ân ve Sünnetin dilinin Arapça olması ile Arap dilinde ortaya çıkan konuşma hataları gibi nedenler bu dile yönelik gramer çalışmalarının başlamasına etki etmiş ve ortaya konulan çabalar neticesinde nahiv ve sarf gibi iki alandan oluşan Arap dili grameri varlık sahasına çıkmıştır. Günümüze kadar da bu çalışmalar muhtelif metotlarla devam etmiştir.

Bu çalışmanın konusu olan tenvîn olgusu, nahiv ilminde geniş bir şekilde bazen müstakil bir başlık altında bazen de isim konusu gibi başka konulara bağlı olarak ele alınmıştır. Dil bilimcilerin çoğu tenvîni genel manada altı kısma ayırırken bazıları da et-tenvînü'l-ğâlî'yi, tenvîni terennüme dâhil ederek tenvîn türlerinin beş olduğunu ifade etmişlerdir. Genel olarak tenvînin türlere taksiminde

nahivciler arasında birlik bulunsa da anılan isimlerle isimlendirmeye dair sunulan gerekçeler hususunda ihtilaf edilmiştir.

Burada çeşitleriyle birlikte ele alınan tenvîn, bir başka açıdan isim, fiil ve harf olmak üzere kelimenin bütün nevilerinde bulunan tenvîn ve sadece isme bitişen tenvîn şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Ancak dil bilginleri, nahiv ilminde isim konusu bağlamında ismin ayırt edici bir özelliği olarak ele aldıkları için tenvîni, çalışmanın başında zikredilen tanımla tarif etmişlerdir. Dolayısıyla bu tanım tenvîni terennüm ile et-tenvînü'l-ğâlîyi kapsamamıştır.

Dil bilginlerinin özel bir tanımdan sonra tenvîni genel bir taksime tabi tutmalarının nedeninin, tenvîni bütün çeşitleriyle ele alıp araştırmacı veya okuyucuya kolaylık sağlama düşüncesinin olduğu kanaatindeyiz. Zira klasik nahiv eserleri genişçe incelendiği zaman müelliflerin bu üslubu çokça kullandıkları mülâhaza edilmektedir.

Makalenin başlığından da anlaşıldığı üzere konu, gramer ilminin nahiv kısmıyla sınırlı olduğu için buna riayet edilerek konu işlenmeye çalışılmıştır. Anca burada makale çalışıldıktan ve sonuna varıldıktan sonra bir öneri kabilinden zihnimizde bir fikir hâsıl oluşmuştur. O, da: ister müstakil olsun veya herhangi bir konu bağlamında olsun tenvînin nahiv, sarf, belagat ve kıraat gibi farklı ilim dallarında çeşitli münasebetlerle mevzubahis olması ve buna dair kaynakların yeterince bulunması bir yüksek lisans ya da doktora tez konusu olarak çalışılmasının gerekli ve faydalı olacaktır.

9 Bu dizelerin aidiyeti tarafımızca tespit edilememiştir.

10 Bu kısım gayr-ı munsarıf ve münada konularında ele alındığı için iki tane sayılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Muhammed, M. eş-Şâtır. (1983). *El-Mücez fi neş'eti'n-nahv*. Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye.
- Ali, E.-M. (1404). *Ḥavle'l-müşkilâti'l-menheciyye fi mü'ellefâti'n-nahvi'ta'limî*. Buḥûsu Külliyyeti'l-luġati'l-'Arabiyye.
- Çetin, A. (2003). Lahn. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, ss. 55-56). TDV Yayınları.
- Doğan, Y. (2014). Tenvînin Kur'an Belâgatındaki Yeri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
 Tokat İlmiyat Dergisi, II(2), Article 2.
- el-Câmî, A. (2009). *El-Fevâidu'd-diyâiyye*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- el-Çârperdi, A. b. H. (2013). *El-Muġni fi'n-nahv*. el-Mektebetu'l-Hâşimiyye.
- el-Enbârî, E. B. M. b. el-Kâsım. (1987). *Kitâbu'l-Ezdâd*. el-Mektebetu'l-Asriyye.
- el-Ġalâyînî, M. b. M. (1994). *Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye* (30. bs). el-Mektebetu'l-Asriyye.
- el-Hamevî, Ş. A. Y. b. A. (1414). *Mu'cemu'l-udebâ'İrşâdu'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edîb* (Vols. 1-7). Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- el-Hudarî, M. (2003). *Hâşiyetu'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbni 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. Dâru'l-Fikr.
- el-Huzeliyyûn, eş-Ş. (1965). *Dîvânü'l-Huzeliyyîn* (Vols. 1-3). ed-Dâru'l-Kavmiyye li't-Tibâ'i ve'n-Neşr.
- el-Luġavî, E. T. (1430). *Merâtibu'n-nahviyyîn*. el-Mektebetu'l-Asriyye.
- el-Meylânî, M. b. Ö. (t.y.). *Şerhu'l-Muġni fi'n-nahv*. el-Mektebetu'l-Hâşimiyye.
- el-Murâdî, E. M. B. H. b. K. (2008). *Tevdîhu'l-mekâsid ve'l-mesâlik bi-Şerhi Elfiyyeti'bni Mâlik* (1. bs, Vols. 1-3). Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- el-Uşmûnî, E.-H. N. A. b. M. (1955). *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- el-Vakkâd, E.-V. Z. H. b. A. b. E. B. el-Ezherî. (2006). *Şerhu't-tasrîh 'ale't-Tevdîh* (2. bs). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Hâkim en-Nîsâbûrî, İ.-B. E. A. M. b. A. (t.y.). *El-Mustedrak 'ala's-sahîhayn* (1. bs, Vols. 1-4). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-'Ukberî, E.-B. M. 'Abdullah b. H. el-Baġdâdî. (2009). *El-Lubâb fi 'ileli'l-binâ'i ve'l-i'râb* (1. bs). Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- es-Sabbân, M. b. A. (t.y.). *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. el-Mektebetu't-Tevfikiyye.
- es-Suyûtî, C. A. b. E. B. (t.y.). *El-Eşbâh ve'n-nezâir*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- es-Suyûtî, C. A. b. E. B. (2000). *El-Behcetü'l-merdiyye fi şerhi'l-Elfiyye*. Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye.
- ez-Zebîdî, E. B. M. b. H. (1119). *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luġaviyyîn* (2. bs). Daru'l-Ma'ârif.
- Gezer, İ. (2024). *Dua ve Mukteza-i Hal Çerçevesinde Aydın Güzelhisarlı Muhammed b. Âlim Muhammed'in Dua Ayetleri Tefsiri ve Tahkiki* (M. Ünal & H. Dede, Ed.; 1. bs). Klm Yayınları.
- İbn Cinnî, E.-F. O. (1952). *El-Hasâis*. Dâru'l-Kutubi'l-Mısıriyye.
- İbn Cinnî, E.-F. O. (2000). *Sirru sinâ'ati'l-i'râb* (1. bs, Vols. 1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Hişâm, C. A. b. Y. (1985). *Muġni'l-lebîb 'an kutubi'l-a'ârîb* (6. bs, Vol. 1-1). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hişâm, E. M. A. b. Y. (t.y.). *Muġni'l-lebîb 'an kutubi'l-a'ârîb*. el-Mektebetu'l-Asriyye.
- İbn Hişâm, E. M. A. b. Y. (2004). *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (4. bs). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn 'Akîl, B. el-Hemedânî. (t.y.). *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (20. bs). Dâru't-Turâs.
- İbn Mâlik, E. A. el-Endelusî. (t.y.). *Elfiyyetu İbn Mâlik fi'n-nahvi ve es-sarf*. Mektebetu Dâri'l-Minhâc.
- İbn Ümmi Kâsım, el-H. b. K. el-Murâdî. (2001). *Tevdîhu'l-mekâsid ve'l-mesâlik bi-Şerhi Elfiyyeti'bni Mâlik*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- İbn Ya'îş, M. E.-B. (2001). *Şerhu'l-Mufassal*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'n-Nâzım, M. b. M. (2000). *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti'bni Mâlik*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu's-Sâiġ, E. A. Ş. M. b. H. (2004). *El-Lemha fi Şerhi'l-Muhla* (1. bs, Vols. 1-2). 'İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmî'ati'l-İslâmiyye.
- Kocabıyık, H. İ. (2020). Arap Dilinde Okuma Kavramı. *Kilitbahir [Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, 17, Article 17.
- Kocabıyık, H. İ. (2022a). Arap Nahiv İlminin Doğuşu. İçinde A. Yıldız (Ed.), *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1* (ss. 69-94). Palet Yayınları.
- Kocabıyık, H. İ. (2022b). Arap Nahiv İlminin Gelişimi. İçinde A. Yıldız (Ed.), *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1* (ss. 95-128). Palet Yayınları.

- Özli, M. (2009). Kıraatçılar ve Nahivciler'e Göre Sakin Nûnun ve Tenvînin Hükümleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(1), Article 1.
- Sevinç, R. R. (2012). Arapçada Türüne Göre Tenvin, Anlam Özellikleri ve Kullanımı. *EKEV Akademi Dergisi*, XVI(51), Article 51.
- Şahin, R., & Turğut, H. (2023). *Meş'uller Ve Münâdânın Amili Konusunda Basra Ve Kûfe Nahiv Ekolleri Arasındaki Nahiv İhtilafları*. 6(2), 174-179. <https://doi.org/10.59372/turajas.1394687>
- Şener, M. (1993). Çârperdî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 230-231). TDV Yayınları.
- Tantâvî, M. (1995). *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât* (2. bs). Daru'l-Ma'ârif.
- Tilkitaş, S. (2023). Kur'an-ı Kerim'de Bazı Bedî' Sanatlarının Kullanımı = The Use of Some Bedi' Arts in the Quran. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X(39), Article 39.
- Ünal, M. (2015). Hıfzî'nin 16. Yüzyılda Yazdığı Atasözleri Derlemesi: Manzûme-i Durûb-ı Emsâl. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi SBD*, 35, 101-126.
- Ünal, M. (2016). *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü*. El-Yay Yayıncılık.
- Ünal, M. (2020). *Türk-İslam Edebiyatı*. Lisans Yayınları.

Katkı Oranı Beyanı

Makaleye her iki yazar da %50 oranında katkı sunmuştur.